

TÜRKİYE’NİN GARB MESELESİ – YUNAN GAİLESİ

Savaş AÇIKKAYA*

Özet

Yunanlılar yaklaşık dört yüzyıl Osmanlı hâkimiyeti altında yaşadılar. Milliyetçi ideoloji etrafında örgütlenmiş modern bir ulus-devlet bakış açısıyla değerlendirildiğinde bu durumun kategorik olarak olumsuzlanması oldukça anlaşılabilir. Ancak Yunanlıların modern bir ulusa doğru evrilmesi bile Osmanlı dönemindeki kazanımlarıyla ilişkilidir. Türk yönetiminin zaf derecesinde kontrolsüzlüğü ve Yunan toplumunun gitgide artan refahı Yunan bağımsızlığını kaçınılmaz kılmıştı. Yunanlılar, Osmanlı Devleti’nin çağdaşı olan diğer çok uluslu imparatorlukların unsurlarından karşılaştırılamayacak kadar serbest bir gelişim çizgisi takip edebilmişlerdi. Megali İdea olarak adlandırılan Yunan siyasal taleplerinin Büyük Güçlerin Şark Meselesi olarak formüle edilen doğu politikasıyla -konjonktürel ayrıntılar bir kenara bırakılacak olursa- uyumlu oluşu Osmanlı Devleti’nin ibretlik sonunu hızlandırmıştı.

Anahtar kelimeler: Şark Meselesi, Megali İdea, Yunan Ayaklanması, Navarin Baskını, Osmanlı Devleti’nin Çöküşü, Yunan Genişlemesi, Bağımsızlık Savaşı.

Giriş

Türkiyesiz bir modern Yunanistan tarihi okuması yapmak imkansızdır. Ağırlıklı olarak Türkiye ile ilişkileri etrafında örünmüş Yunan dış politikası kadar, Yunan iç siyaseti de Türkiye’yle olan ilişkilerin daima gölgesinde olmuştur. Modern Yunan ulus kimliğinin inşasında da -tıpkı diğer Balkan uluslarında olduğu gibi- “karanlık işgalci” ve ötekileştirilmiş Türk imajı tükenmez bir yakıt kaynağını oluşturmuştur. Kuruluşundan itibaren yaklaşık bir

---

* Yrd. Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü; savasacikkaya@gmail.com.

SAVAŞ AÇIKKAYA

asır boyunca sürekli Türkiye aleyhine olarak büyüyen Yunanistan'ın macerası, yalnız konunun muhatabı Türkiye'nin ders çıkaracağı ibretlik bir örnek değil, aynı zamanda tüm dünyada ilgiyle izlenmeyi hak eden bir başarı öyküsüdür. İnanılması güç bir biçimde, başlangıç itibarıyla kendisi aleyhine olmak üzere kıyaslanamayacak bir güç dengesizliğine rağmen Yunanistan, karşısında bağımsızlık savaşı verdiği ülkeyi yüzyıl içinde kendi önünde bağımsızlık savaşı verir duruma düşürmeyi başardı. Kuşkusuz bu durum bir Yunan mucizesiyle açıklanamaz. Yunanistan merkezli olarak Türkiye'ye karşı gelişen bu süreç, çok daha kapsamlı bir sürece eklemliydi ve Yunanistan kendi millî/siyasî hedeflerini çok aşan bir başka projenin yalnızca bir enstrümanıydı. Bu çalışmamızda Türkiye'nin bu küçük ama sorun çıkarma potansiyeli yüksek komşusuyla birinci yüzyıllık ilişkilerini söz konusu iki süreç, adı konmuş hâliyle Megali İdea ve Şark Meselesi bağlamında değerlendireceğiz.

1. Osmanlı Devleti ve Yunanlılar

Osmanlıların, hatta öncesinde Selçukluların muhatabı Yunanlılar değil, Rumlardı. “Rum” sözcüğü ile ifade edilen mana ise Yunan ya da Yunanlı ile eşdeğer değildir. Anlaşılan o ki söz konusu iki kimliğin örtüşen ve ayrışan yanları vardır. Günümüzde “Greece” yani Yunanistan, “Greek” yani Greklerin yaşadığı ülkedir. Yani Yunan, Grek demektir. Ancak Grek adının kaynağı bizzat adın verildiği halkın kendisi değildi. Çok sonraları Batı dünyasında bir Helen soyunun adının genellenmesiyle Grek adı dolaşıma sokulmuştu. Bu yönüyle Yunanlıların Grek olarak tanımlanması nispeten yeni bir durumdur. Eski Yunanlılar ise kendilerine “Helen” derlerdi ve ortak bir dil ve ortak Tanrılar (inanç birliği) paylaşan bir topluluk bilinci taşırlardı. Nitekim günümüzde ülkenin adının Yunancada “Hellas”, yani “Helenlerin yurdu - Helen vatani” olması, bu geçmişe dayandırılmasındandır. Helenleri oluşturan üç büyük kabileden birisi ve Anadolu'ya en yakın olanı ise İyonlardı. İşte Yunan sözünün bu “İyon” sözünden türediği anlaşılıyor. Müslüman Türklere çok önce, Anadolu'ya en yakın bu Helen kavmine muhatap olan Mısırlılar, Mezopotamyalılar ve İranlılar İyonlara Yunanlar demişlerdi. “Rum” sözcüğüne gelince, Selçuklular, hatta öncesinde Araplar Anadolu'yu kastederek İklîm-i Rum ifadesini kullanıyorlardı. Bu bakımdan Rum deyince Yunanlı değil, Romalı akla gelir. Ancak Doğu Roma İmparatorluğu'nun gerçek Romalı özünü

yitirerek zamanla Grekleştiği de gözden uzak tutulmamalıdır. Anadolu Selçukluları ise Selçuk-i Rum’du, yani Rum ülkesine hakim olan Selçuklulardı. Ama “Rum” adı üzerinde, Romalı ya da başka bir siyasî veya etnik grubun ifade edilmesinden çok, dinin belirleyici olduğunu belirtmekte fayda vardır. Hıristiyanlığın Helenler arasında yayılmasıyla, eski dillerini konuşmaya devam eden bu insanlar artık kendilerini Helen olarak değil, yeni kimlikleriyle, yani Hıristiyan olarak tanımlamaya başlamışlardı. Rum sözcüğü üzerindeki din vurgusunu en güzel Osmanlı döneminde gelişen algı kayması açıklar. Zamanla Anadolu’yu iyice yurt edinen Türkler için İklim-i Rum, Anadolu değil, daha çok Hıristiyanın bulunduğu Avrupa yakası olmaya başladı. “Rum-eli” ifadesi buradan gelmektedir ve doğrudan dinle ilişkilidir. Sonraları Osmanlı millet sisteminde Ermeniler ve Bulgarlar dışında kalan Ortodoks Hıristiyanların tamamı Rum olarak nitelendirilmeye başlandı. Adları konusunda kafa karışıklığı bizzat Yunanlıların kendilerinde mevcuttu. Yunan ayaklanmasının öncülerinden Regas’a göre bu halk Romios’lardan (yani Rumlardan) oluşuyordu. Ayaklanmanın ideologlarından Korais ise bu halka -Avrupa’da öyle tanındığı için- Grek denmesi gerektiğini savunmuştu. Nihayet zamanla Yunanistan’da Helen adı galip gelecek ve yaygınlık kazanacaktı¹.

XV. yüzyılda Yunanlılar, bazı istisnalar dışında neredeyse bütün bir halk olarak Osmanlı Devleti’nin hakimiyeti altına girmiş oldular. Dört yüz yıla yakın bir süre bir siyasî varlığı bulunmayan Yunanlıların dillerinin ve kültürlerinin kaybolmamış olmasında Yunan dili ve uygarlığına yüklenen pozitif değer kadar herhalde Osmanlı yönetiminin asimilasyon politikası gütmemiş olmasının da rolü olsa gerektir. 1855-1857 yılları arasında Fransa’nın Atina Elçiliği görevinde bulunan La Gorce, “*Les Grecs A Toutes Les Epoques*” adlı Yunan uygarlığı ve Yunanlıların insanlık tarihine katkısı konusunda bildik olumlamaların tersini güçlü biçimde vurgulayan ezber bozucu eserinde, Yunanistan’ın ancak Osmanlı hakimiyeti altında refaha kavuştuğunu ve Yunanlıların hiçbir zaman kendi aralarında bile Türkler kadar hoşgörülü

¹ “Yunan, Grek, Helen, Rum” kimlikleriyle ilgili daha ayrıntılı bilgi için bkz. Herkül Millas, *Geçmişten Bugüne Yunanlılar*, İstanbul 2003, s. 160-163; Yusuf Sarıncay - Tahir Sünbül, *Emperyalizm ve Büyük Hayal*, Ankara 1999, s. 37-38; Ekrem Akurgal, “Eski Anadolu’da Yunanlılar”, *Türk-Yunan İlişkileri, Üçüncü Askeri Tarih Semineri*, Ankara 1986, s. 55.

yöneticiler bulamamış olduklarını anlatır². Hele XIII. yüzyıldaki Latin işgali “Konstantinopolis” halkı üzerinde kuşaklar boyu sürecek o denli olumsuz etkiler bırakmıştır ki, fetih sırasında Bizans’ın en güçlü devlet adamlarından biri olan Lucas Notaras’ın “*Latin serpuşu görmektense Türk sarığı görmeyi tercih etmesi*”ni yine Bizans sarayında yüksek bir pozisyonda bulunan XV. yüzyıl Bizans tarihçisi Michael Ducas ifade etmektedir³.

Doğrusu tarih boyunca hiçbir yabancı yönetim Yunanlılık ruhunu ortadan kaldıramamıştı; ancak bunun tersi, yani Yunanlılara komşu olan yabancı yerleşimcilerin Yunan medeniyeti içinde kolayca eriyip gittiği çok görülmüştür. Bunun başlıca istisnası Türkler olsa gerektir. Dinleri Türklerin komşu kültürler ve medeniyetlerden etkilenmesinin önünde neredeyse aşılmaz bir engel oluşturmuştu⁴. Oysa Fransa’da Frenkler, İngiltere’de Normanlar ve İspanya’da Gotlar gibi Avrupa’nın diğer fatihleri zaman içinde hep fethettikleri yerlerin yerli halklarıyla kaynaşmışlardı; fakat Türk hakimiyetinde böyle bir birleşme ve bu tür bir kaynaşma söz konusu olmamıştı. Bunda Osmanlı fetihlerinin yaşandığı bölgelerde hiçbir zaman Müslüman kadınların gayrimüslim erkeklerle evlenmelerine izin verilmemiş olması temel belirleyici olmuştu⁵. Çünkü İslamiyet, Müslüman erkeklerin gayrimüslim kadınlarla evlenmelerine izin vermişken, bunun tersine geçit vermemekteydi.

Osmanlıların İkinci Viyana Kuşatması ve kuşatmayı izleyen yıllar süren savaş, Avrupa siyasetinde öngörülemez değişiklikleri beraberinde getirdi. Osmanlı Devleti, tarihinde ilk kez Batı karşısında telafi edilemez bir bozgun yaşamış, uğradığı büyük insan ve kaynak kaybının yanı sıra 1699’da imzalamaya mecbur kaldığı Karlofça Antlaşmasıyla büyük toprak kaybına da uğramıştı. Bütün bu yıkımla birlikte Osmanlı Devleti’nin belki de en ağır kaybı itibarıydı. Avrupa karşısında yüzyıllardır süregelen psikolojik üstünlüğünü yitirmişti. Artık Avrupa’da Osmanlı Devleti’nin yenilmez olmadığı açıkça görülmüş oluyordu. Savaşın yıkıcı etkisi Yunan nüfusun yoğun olduğu Mora’ya kadar uzanmıştı. Daha XV. yüzyılda Osmanlılar yarımadağa yöneldiklerinde

² La Gorce, *Çağlar Boyu Yunanlılar*, çev. Doğu Araştırma Merkezi, İstanbul 1986, s. 397.

³ “*It is better to see in the city the power of the Turkish turban than that of the Latin tiara.*” Alexander Alexandrovich Vasiliev, *History of the Byzantine Empire*, Madison 1952, s. 647.

⁴ Bernard Newman, *Balkan Background*, New York 1945, s. 251.

⁵ John Russell, *The Establishment of Turks in Europe*, London 1828, s. 120-121.

karşılarında bir Yunan Devleti’ni değil, Venedik’i bulmuşlar ve Mora’yı Venedik’ten almışlardı. Yaklaşık iki buçuk yüzyıl sonra 1687’de Mora Yarımadası’nı bu kez Venedik, Osmanlı Devleti’nden aldı. Bir yıl sonra ise Atina’yı da ele geçirdi ve bu bölge bir süre Venedik egemenliğinde kaldı. Venedik Yunanistan coğrafyasını işgal ettiği sırada tarihî değerler de zarar gördü. Örneğin Venedik bombardımanı sırasında isabet alan bir cephaneliğin patlaması sonucunda Akropol tepesindeki birçok anıt eser tahrip oldu. Osmanlı Devleti bölgede kendi mimarî üslubuyla birçok imar faaliyetine girmesine rağmen kadim eserlere dokunmamış ve korunmalarına özen göstermişti. Osmanlı Devleti bir süre sonra (1715’de) Mora’yı Venedik’ten geri almayı başardı ve yaklaşık bir yüzyıl daha yarımadaı egemenliği altında tuttu. Yunan Bağımsızlık Savaşı açısından Mora’nın önemi çok büyük olacaktı. Ayaklanma Mora’da patlak vermişti.

-Lord Byron örneğinde görüldüğü gibi- Avrupa’da Yunan sevgisi/romantizmi (Philhellenism) akımının büyük bir popülariteye ulaşmasına yol açan XIX. yüzyıl Yunanlı isyancılarının gerçekte Antik dönem Yunanlılarıyla pek küçük bir kan bağı vardı. Orta Çağ boyunca ardı ardına gelen kuzeyli kavimlerin göçleri büyük ölçüde Antik dönem Yunanlılarından geriye pek bir şey bırakmamıştı. XIX. yüzyılda Yunanlı olarak adlandırılan millet, bizzat o dönemin yazarları gözünde bir miktar Yunan kanıyla seyreltilmiş Slav, Arnavut ve Latin kökenli bir karışımdı⁶. İşte bu karışımın ürünü modern Yunanlılar, Osmanlı Devleti’nin geleneksel iskân politikası çerçevesinde yerleşimi sağlanan Türklerle yüzyıllar boyu komşu olarak yaşadılar. Balkanlar’ın birçok yerinde olduğu gibi bugünkü Yunanistan sınırları içinde kalan Mora’dan Girit’e varıncaya kadar geniş bir coğrafyada özellikle şehir yerleşiminin olduğu yerlerde Türkler nüfusun çoğunluğunu oluşturdu. Buna karşılık gayrimüslim unsurlar Balkanlar genelinde kırsalda daha yoğun olarak bulunuyordu. Mamafih Osmanlı Devleti’nin Avrupalı güçler karşısında askerî bozgunlara uğramasıyla birlikte Türk nüfusun genel nüfus oranındaki gerilemesini dikkat çekici bir demografik değişiklik olarak not etmek gerekir. Günümüz Batı kaynaklarının Batılı seyyah ve gözlemcilerle dayandırdığı bu bilginin güvenilirliği sorgulanabilir; ancak Türk nüfusun oransal düşüşüne

---

⁶ W. Alison Phillips, *The War Of Greek Independence*, London 1897, s. 3.

SAVAŞ AÇIKKAYA

neden gösterilen özellikle uzayan savaşların yol açtığı büyük miktarda can kaybı -ki savaşan kuvvetlerin tamamen Müslüman-Türk menşeli olduğu göz önüne alınırsa- mantıklı görünmektedir. Ayrıca yine yerinde bir saptama olarak devletin Safevî İran'ı yüzünden Orta Asyalı Türk boylarının göçleriyle nüfus olarak beslenme yolunun tıkanmış olmasının da altını çizmek gerekir⁷. Bu bağlamda Yunanlıların da aralarında bulunduğu çeşitli Balkan halklarının XIX. yüzyılda güçlü biçimde kendini hissettirecek olan siyasal taleplerle ortaya çıkmalarında, ilk anda akla gelen Osmanlı Devleti'ne karşı kendilerine arka çıkacak ve hâmi rolü oynayacak güçlü aktörler bulmaları ile milliyetçilik düşüncesinin güçlü motivasyonunun yanı sıra, önemli bir özgüven altyapısı olarak değerlendirilebilecek kendi lehlerine değişen bu demografik durum da dikkatli bakışlardan kaçmayacaktır.

Osmanlı Devleti bünyesinde Yunanlılar (Rumlar) ayrıcalıklı bir konumdaydı. Her şeyden önce İstanbul'daki Fener Patrikhanesi devletin bütün Ortodoks tebaasının dinî merkeziydi ve bu durum Rumlara Bulgar ve Sırp gibi Slav kökenli halklar üzerinde bir patronaj rolü yüklüyordu. Bulgar milliyetçiliğinin dinî işlerine, dillerine ve adetlerine karışmayan Osmanlı yönetimine karşı değil, öncelikle Patrikhane'nin dinî nüfuzunu kullanarak Bulgarların Rumlaştırılması çabasına bir tepki olarak doğduğunu söylemek yanlış olmaz. Osmanlı Devleti'nin dikkati siyasî bir taleple ortaya çıkmadığı sürece gayrimüslim halklarının üzerine yoğunlaşmazdı. Yunanlılar o kadar serbesttiler ki hem ticaretle zenginleşiyor, hem istedikleri gibi kilise açıp dinî örgütlenmelerini geliştirebiliyor, ayrıca sadece Mora ve Epir'de değil Batı Anadolu'da ve Karadeniz kıyılarında bile kendi okullarını açıyorlardı. Balkanlar'daki Slav halklarının milliyetçiliklerinin gelişiminden farklı olarak ticaretle zenginleşen Yunanlılar, Avrupa'da bir diaspora oluşturmayı da başarmışlardı. Avrupa'nın ve Rusya'nın özellikle kimi liman kentlerinde kümeleniyor, dernekler kuruyor çocuklarına Avrupa'da eğitim aldırıyorlardı. Filiki Eteryâ'nın (Philike Hetairia) ayaklanmanın başlamasından yedi yıl önce Rusya İmparatorluğu'nun Karadeniz'de bir liman kenti olan Odesa'da kurulmuş olması tesadüf değildir⁸. Yunan ayaklanmasını “*kahraman Avrupalı Hıristiyan*

---

⁷ Peter F. Sugar, *Southeastern Europe Under Ottoman Rule*, USA 1977, s. 222.

⁸ İlber Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, İstanbul 1983, s. 43, 58.

halkların kendilerini esaret zincirine vurmuş olan Asyalı Müslüman karanlık işgalci”ye karşı başkaldırısı olarak algılayan ortalama/genel Batılı idrakine ters düşse de, kimi Batılı yazarların eserlerinin satır aralarından ezber bozucu bir takım itiraflar sızabilmektedir. Buna göre Osmanlı Devleti’nin Hıristiyanlarını temel haklarına kavuşturduğuna inanılan modern kapitülasyonlardan önce bile gayrimüslimler için dinini yaşama, dilediği şekilde eğitim alma ve servet biriktirebilme özgürlüğü mevcuttu. O kadar ki kiliselerinde kendilerine karışılmadan yükselebilmeye özgürlükleri olduğu gibi, hatta bizzat Osmanlı Devleti bünyesinde görev alma ve yükselme imkanına sahiptiler. Osmanlı ülkesinde XVIII. yüzyıldaki köylü sınıfı Avrupa’nın çoğu bölgesindeki kıyasla çok daha iyi durumdaydı. Serflik Hıristiyan alemi içinde neredeyse evrensel biçimde halen mevcut iken, Türk hakimiyeti altında söz konusu değildi ve Hıristiyanlar da dahil olmakla toprağın ekicileri daha medenî kabul edilen bazı milletlerin köylülerinin haberinin bile olmadığı bir refahın tadını almış durumdaydılar⁹. Aynı bakış açısı zaten Yunanlıları ayaklanmaya “Türk zulmünün” ittiğini düşünmenin yanlış olduğunu belirtir. Tam aksine olarak, Türk yönetiminin azalan kontrolü ve Yunan toplumunun gitgide artan refahı Yunan isyanını mümkün, hatta kaçınılmaz kılmıştı. Bir kıyas yapmak gerekirse Osmanlı egemenliği dışında kalmış olan İyonya Yunanlılarının durumu örnek gösterilebilir. Yunan ana karasının Batı kıyısı boyunca uzanan İyonya Adalarını İngiltere 1815’de Fransa’dan koparıp himayesi altına aldığında, adaların halkının moral durumunun Türk egemenliği altındaki Yunanlılardan çok geride olduğu görüldü. Önce Venedik ve sonrasında Fransız yönetimi tarafından modellenen toplumsal kurumlarıyla ada Yunanlıları, Osmanlı yönetimindeki soydaşlarının kendi toplumsal kurumlarını yönetme otonomisine sahip olmaktan çok uzaktılar. Adalarda asayiş durumu da çok kötüydü, Fransızlar Venedik’i ortadan kaldırıp adaları ele geçirdiklerinde cinayet en yaygın suçtu, dönemin ünlü bir deyişle “*yılın her günü bir cinayet vak’ası*” görülüyordu¹⁰.

---

⁹ Phillips, *a.g.e.*, s. 8.

¹⁰ George Finlay, *The History Of Greece Under Othoman And Venetian Domination*, Edinburgh and London 1856, s. 340.

2. Şark Meselesi Bağlamında Yunan Ayaklanması

“Türk, bildiğimiz ve kutsadığımız her şeyin bu amansız ve inatçı düşmanı bana göre Yahudi veya Yunanlı’dan çok daha gözlemlemeye ve üzerinde düşünmeye değer bir varlıktır, çünkü adetleriyle, duygularıyla ve düşünme biçimleriyle alışık olduğumuz her şeyden alabildiğine uzaktır.”¹¹

Siyasî tarihin gelmiş geçmiş en ünlü terimlerinden biri olan “Şark Meselesi”ni iki biçimde ele almak mümkündür. Bunlardan birincisi kavramın dünyada dolaşıma girişiyle koşut olarak gelişen olaylar zinciri anlamında kullanılan reel, somut bağlamda ele alınışı, diğeri ise kavrama ideolojik ve soyut bir derinlik kazandıran görece subjektif ele alınışıdır. Birinci anlamında Şark Meselesi, özellikle XIX. yüzyıldaki Avrupa-Türkiye ilişkilerinin bütününe verilen bir addır. Avrupa-Türkiye ilişkileri ise dönemin siyasal/toplumsal konjonktürü çerçevesinde çok geniş bir alanı kapsar. Bu nedenle Şark Meselesi deyince Osmanlı Devleti’nin gayrimüslim halkları kaynaklı sorunlarından, Avrupalı güçlerin Osmanlı Devleti üzerindeki çıkarlarından kaynaklanan kendi aralarındaki rekabete varıncaya kadar uzanan bir yelpazeden söz etmekteyiz. Daha geniş ve ideolojik anlamdaki “Şark Meselesi”ne gelince, terim kullanıldığında Hint, Çin gibi doğu akla gelmediğine göre, konu Hıristiyan Batının komşusu olan Müslüman Doğu ile ilgilidir: *“İslam’ın gerek Avrupa’da gerek Asya’da duçar-ı hezimet olması Şark Meselesi’nin tevellidinde bais oldu. ...Her taraftan, Türkistan’dan Kafkasya’nın cenubundan, Tuna’dan, Adalar Denizinden, Suriye’den, Nil’den, Hindistan’a kadar Akvam-ı Hıristiyanıye Türkleri ricat ettiriyorlardı. Bu büyük bir Salib Muharebesi idi. Ve kurun-ı vustıda zuhura gelen salibler buna nisbetle ehemmiyetten arı idiler.”¹²* Yani Şark Meselesi Batı için İslam kaynaklı bir sorundu. İslam’ın taşıyıcısı olan Türklerin Avrupa’ya ayak basmalarına, daha geriye gidecek olursak da İslam’ın bir politik güç olarak da yükselmesiyle birlikte Hıristiyanlarla Müslümanların karşı karşıya gelmesine kadar uzanır, bu yönüyle Şark Meselesi İslam’ın siyasî gücünün imhası meselesidir¹³. Spekülasyona çok uygun böylesi bir konuda

¹¹ Robert Walsh, *A Residence at Constantinople, Greek and Turkish Revolutions*, London 1838, I, 1.

¹² Edvar Diriyol, *Şark Meselesi*, çev. Mütercim Nafiz, İstanbul 1328, s. 18.

¹³ “*Le probleme de la ruine de la puissance politique de l’Islam.*” (İslam’ın siyasî gücünün imhası meselesi), J. A. R. Marriott, *The Eastern Question*, Oxford 1924³, s. 1-2.

izlenecek en uygun yol, Şark Meselesini somut anlamıyla ele almak ve Türk-Yunan ilişkilerine yaptığı yaşamsal önemi haiz etkiye ışık tutmaktır.

İngiltere’yi farklı zamanlarda dört kez yönetmiş olan Liberal Partili ünlü politikacı Gladstone, Türk ırkının ne olduğunu kendi ifadesiyle “kısaca ve ana hatlarıyla” şöyle açıklar:

*“Bu mesele basitçe bir Müslümanlık meselesi değildir, ama bir ırkın Müslümanlıkla birleşmiş kendine has karakteristiğinin meselesidir. Bunlar (yani Türkler) ne ılımlı Hindistan Müslümanlarına ne Suriye’nin şövalye ruhlu mert Selahattinlerine, ne de medenî Endülüs Müslümanlarına benzerler. Bunlar, her şeyin ötesinde, Avrupa’ya adımlarını attıkları o kara ilk günden bugüne, insanlık ailesi içindeki insanlık karşıtı bir tür olagelmışlerdir. Nereye gittilerse, arkalarında geniş bir kan izi bırakmışlardır ve nerede baskın hale geldilerse orada medeniyet gözden kaybolmuştur.”*¹⁴

Doğrusu eğer gerçek bir sorundan söz etmek gerekiyorsa kamuoyunu yönlendirebilme imkan ve kabiliyetine sahip yetki sahibi bir kişinin böyle bir algı geliştirmiş olması sorunun bizatihi kendisi olsa gerektir. Gladstone’un yukarıdaki düşünceye gerçekten inanması veya sadece siyasî rakibi Disraeli’yi yıpratmak için bir iç politika malzemesi olarak kullanması arasında sonuç itibarıyla fark bulunmamaktaydı. Zaten Şark Meselesi kavramı Batı kaynaklıydı ve özellikle XIX. yüzyıl Batılı idrakinde gelişmişti. Avrupa’da yeni keşfedilmeye başlanan antik Yunan kimliği de Batılı idrakinin bir ürünü olan Şark Meselesi için tükenmez bir yakıt olacaktı:

*“19. yüzyılın başlarında vatanlarının tarihi ve coğrafyası hakkında klasik bir eğitimden geçmiş bir Avrupalının bir şeyler bildiği tek şanslı halk Yunanlılardı.”*¹⁵

Osmanlı Devleti, XIX. yüzyılın başlarında en az gayrimüslim unsurlarında kendini hissettirmeye başlayan hareketlenme kadar bir başka iç sorunla daha uğraşıyordu. Bu da devletin modern-merkezî bir yapıya kavuşturulabilmesi davasıydı. Yerel otoritelerini kurmuş ayanlar İstanbul ile

¹⁴ W. E. Gladstone, *Bulgarian Horrors and The Question of The East*, London 1876, s. 12-13.

¹⁵ Zdenek R. Dittrich, “The European Great Powers and The Eastern Question”, *Aspects Of The Eastern Question*, Sofia 1986, s. 6.

SAVAŞ AÇIKKAYA

müzakere masasına oturacak kadar kayda değer bir siyasal güce erişmişlerdi (1808 Sened-i İttifak). Kendisine merkezi Yanya olan bir otonomi alanı sağlamış olan Tepedelenli Ali Paşa'nın Balkanların batısındaki asilerle devlet arasında ikili oynaması ve belki bundan da önemlisi başına buyruk olarak yabancı hükümetlerle ilişki içine girmesi nedeniyle Sultan Mahmud, 1819'da kendisinden kurtulmaya karar verdi. Üzerine sevk edilen kuvvetlere karşı durabilmek için asi Paşa Yunanlıların ve Hıristiyan Arnavutların desteğini kazanmaya çalıştı. Gerçekten de bazı Yunanlılar Tepedelenli Ali Paşa'nın saflarına katıldı. Ayrıca önemli miktarda bir askerî gücün Tepedelenli Ali Paşa üzerine kaydırılması nedeniyle 1814'de Odesa'da kurulmuş olan Yunan ihtilalci örgütü Filiki Eteryâ'nın harekete geçmesi için elverişli bir ortam doğdu. Babası Boğdan Beyi iken görevden alınan Filiki Eteryâ lideri Aleksandr İpsilantis ayaklanmayı Tuna Boyu Prensliklerinden başlatmayı seçmişti. Her ne kadar devlet İpsilantis'in asilerini dağıtmışsa da, Tuna boyuna odaklanılmış olması asıl ayaklanmanın gerçekleşeceği Mora'nın gözden kaçırılmasına yol açtı. Mora'da ayaklanma başlayıp gelişirken henüz Osmanlı Ordusu Tepedelenli Ali Paşa'yı ele geçirmekle meşguldü. 1821 sonbaharında başlayan Mora'daki ayaklanmanın üzerine ancak 1822 kışında Tepedelenli Ali Paşa'nın ortadan kaldırılmasından sonra gidilebildi. Arada geçen zaman içinde Mora Yarımadası'nın Müslüman sakinleri büyük bir katliama uğradılar. 1821 Ekim'inde Tripolitza'yı ele geçiren Yunan isyancılar şehrin bütün sakinlerini katlettiler. Bütün bu katliama Osmanlı'nın cevabı da sert oldu. Rusya ile bağlantılı olarak ayaklanmada parmağı olduğu saptanan İstanbul'daki Ortodoks Patriği Gregoryus asılarak idam edildi. Avrupa'da ise katliamlara karşı Osmanlı cevabı ayrıntılı biçimde anlatılırken, Hıristiyan vahşeti göz ardı edilme eğilimindeydi¹⁶. Oysa gerçek bambaşkaydı. Mora Yarımadası'nda bir *soykırım*¹⁷ söz konusuydu ve Yunanlılar değil Türkler meful durumdaydı:

---

¹⁶ Barbara Jelavich, *History Of The Balkans*, USA 1985, I, 216-217.

¹⁷ Tarihçi William St. Clair "soykırım" sözcüğünü, her ne kadar XIX. yüzyılda henüz siyasî literatüre katılmış böyle bir kavram olmasa da, gerçekleştirilen katliam sonucunda geride bir tek bile Türk'ün, hatta Müslüman Arnavut ve Yahudi'nin bile kalmaması nedeniyle Yunanlıların "kendilerine yabancı herkesi imha etmesi" bağlamında kullanmış olsa gerektir: "*The orgy of genocide exhausted itself in the Peloponnese only when there were no more Turks to kill.*" William St. Clair, *That Greece Might Still Be Free, The Philhellenes In The War Of Independence*, Cambridge 2008, s. 12.

TÜRKİYE’NİN GARB MESELESİ – YUNAN GAİLESİ

“Yunanistan’da Türklerden geriye çok az iz kaldı. 1821 yılının ilkbaharında dünyanın geri kalan kısmı tarafından fark edilmeden ve yası tutulmadan ansızın ve nihai olarak ortadan kayboldular. ...Bir zamanlar Yunanistan’ın, ülkenin her yerine dağılmış müreffeh Türk çiftçilerinin, tüccarlarının, devlet görevlilerinin yüzyıllardır yaşadıkları topraklardan başka bir yurt bilmemiş ailelerini barındırdığına inanmak zordur. Yunanlıların dediği gibi, onları ay yutmuştu. Yirmi binden çok Türk erkek, kadın ve çocuk birkaç haftalık bir katliamla Yunan komşuları tarafından katledildiler. Kasten, vicdan azabı veya sonrasında bir pişmanlık duyulmadan öldürüldüler. ...Genellikle bu ‘kutsal iş’de daha gayretli olmaları için Yunan çeteleri Hıristiyan papazlar tarafından yöreklendiriliyordu.”¹⁸

1959-1961 yıllarında Türkiye’nin Atina Askeri Ataşesi görevinde bulunan Nurettin Türsan’ın naklettiği bir anısı tarih tüneline yolculuk tadı vermesinin ötesinde, Yunan bağımsızlığına ve Şark Meselesi kavramını ortaya çıkaran Batılı refleksine ışık tutucu mahiyettedir. Buna göre Türk-Yunan ilişkileri 1960 yılında adeta bir balayı dönemi yaşamaktaydı. Karşılıklı en üst düzeyde ziyaretler gerçekleşiyordu. Son olarak Yunan Başbakanı Karamanlis Türkiye’ye gelmişti; ancak Türkiye’de demokratik düzeni yıkan askeri darbenin ülke içi dengeleri altüst etmesi nedeniyle beş kez ertelenen Türk tarafının iade-i ziyaretini ancak 20 Ekim 1960 tarihinde dönemin Dışişleri Bakanı Selim Sarper gerçekleştirebilmişti. Atina, Türk misafirini görkemli biçimde ağırlarken, bir ayrıntı Türk Askeri Ataşesi’nin dikkatinden kaçmamıştı. İngiliz, Fransız ve Rus Büyükelçileri ortalıkta gözükmemekteydi. Türsan, Türk Dışişleri’nin derin bir uykuda bulunduğu altını çizerek, ziyaret tarihi olan 20 Ekim’in Navarin Baskını’nın yıldönümü olduğunu belirtir. Bu anlamlı günde üç büyükelçi de Atina’daki davette değil, Mora Yarımadası’nın güneybatı ucunda yer alan Navarin’de idiler ve Yunan halkına Türk donanmasını nasıl yaktıklarını anlatma yarışındaydılar¹⁹. Gerçekten de Yunan ayaklanması hedefine ulaşmasını tamamen İngiliz, Fransız, Rus koalisyonunun fiilî desteğine borçludur. Navarin’de olanları Avusturya Başbakanı Metternich “benzersiz bir öfke” ve Osmanlı donanmasının imhasını “korsanlık ve cinayet” olarak nitelendirmişti²⁰.

¹⁸ St. Clair, *a.g.e.*, s. 1.

¹⁹ Nurettin Türsan, *Yunan Sorunu*, Ankara 1987, s. 68.

²⁰ Phillips, *a.g.e.*, s. 270.

SAVAŞ AÇIKKAYA

Oysa 1827 yılına girildiğinde Yunan ayaklanması büyük ölçüde bastırılmış ve Batılı Filhelenler (Philhellenes) derin bir moral çöküntüsü içine sürüklenmişlerdi. 1821’de patlak veren isyan karşısında hazırlıksız yakalanan Osmanlı Devleti zamanla karada ve denizde toparlanmıştı. 5 Haziran 1827’de Akropolis isyancılarından geri alındı. Bu feci gerileme Yunan ayaklanmasını nihaî bir bozgunun kenarına kadar getirdi. Kendi ülkelerinden kalkıp Yunanlılarla aynı safta savaşmaya gelen Batılı Filhelenler de ortada görünmez olmuşlardı²¹. Açıkça ve yoruma yer bırakmaz biçimde Navarin olayı sürecin seyrini değiştirdi. Osmanlı Devleti’nin olayın tarafı üç devletten tazminat talep etmesi manidardır; çünkü bu devletlerle arasında bir savaş hâli bulunmamaktaydı. Ancak Osmanlı Devleti’nin adı konmuş bir savaş için çok beklemesi gerekmecekti. 1828’de Rusya, 1774’de üstlendiği tarihsel rolünü “başarıyla” oynamaya devam edecek ve Osmanlı Devleti’ne Ortodoks tebaasının hâmesi olarak savaş açacaktı. Rusya daha 28 Haziran 1821’de, Babıali’ye verdiği bir ultimatomla “*Bâbiâli, Hıristiyanlığı, bir Hıristiyan halkın kökünün kazanması karşısında, hareketsiz bir seyirci gibi kalıp kalamayacağı sorusu ile karşı karşıya bırakmıştır*” diyerek Yunan ayaklanmasının Osmanlı Devleti’nin bir iç meselesi olmaktan çıkıp “enternasyonalize” olmasından çok önce, ayaklanma yeni patlak vermişken meseleyi bir Hıristiyanlık-Müslümanlık davası çizgisine çekip niyetini belli etmişti²². Osmanlı Devleti’nin ise içine sürüklendiği zorluğu tarife uygun sözcük bulmak zordur. 1826’da reformlardan kadim ayrıcalıkları olumsuz yönde etkilendiği için ayaklanan Yeniçerilerin imhası belki Sultan Mahmud’u Roma’nın “Praetorian”larıyla benzeşen bu gururlu ve kavgacı savaşçılardan kurtarmıştı; ama aynı zamanda elindeki savaşa hazır asker gücünü büyük ölçüde zayıflatmıştı²³. Bu şartlar altında Rusların kolayca Balkanlarda ilerlemeleri sürpriz değildi. Nitekim Edirne’yi bile düşüren General Dibiç, emrinde ancak 20 bin kişilik bir kuvvet olduğu halde İstanbul’a hücumu bile düşünüyordu. Üstelik Rus harekâtı yalnız Balkanlarda değil, aynı zamanda Kafkas cephesinde gelişmişti. Doğunun kilidi olan Erzurum’un bile

²¹ C. M. Woodhouse, *The Philhellenes*, London 1969, s. 138.

²² Fahir Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Ankara 1999², s. 172. Armaoğlu, söz konusu Rus Ültimatomundan alıntı yukarıdaki cümleyi Edouard Driault’un 1921 basımlı “*La Question d’Orient-Depuis ses Origenes jusqu’a la Paix de Servet*” (Kökeninden Sevr Barışına Kadar Şark Meselesi) adlı eserinden iktibas etmiştir.

²³ Phillips, *a.g.e.*, s. 247.

düşmesiyle bizzat Anadolu tehdit altına girmişti²⁴. Yaklaşık yarım yüzyıl sonra Türk tarihine Doksanüç Harbi adıyla geçecek büyük bozguna bile Erzurum’a Rusların giremediği göz önüne alınırsa, Osmanlı Devleti’nin 1828’de içine sürüklendiği sıkıntının büyüklüğü daha iyi anlaşılabilir.

3. Megali İdea ve Sürekli Büyüyen Yunanistan

1821’de başlayıp 1830’a kadar süren Yunan ayaklanması küçük bir Krallığın ilan edilmesiyle sonuçlanmıştı; ancak Yunanlıların büyük bir kısmı Osmanlı egemenliği altında kalmıştı. Tüm Yunanlıların Yunanistan bayrağı altında birleşmesi dürtüsü o derecede karşı konulmazdı ki -Yunanlı gözüyle bakılırsa- bağımsızlık savaşı sonrasında ne uluslararası desteğin sona ermesi ne de Osmanlı Devleti’nin büyüklüğü ile Yunanistan’ın küçüklüğünden kaynaklanan güç dengesizliği yılgınlığa yol açacaktı. Genç Yunan Krallığı’nın daha kuruluşundan itibaren Dışişleri Bakanlığı’nda Osmanlı Devleti’nin Yunan nüfusun yaşadığı bölgeleriyle ilgilenen daireler oluşturulmuştu²⁵. Yukarıda sözü edilen karşı konulmaz dürtüye yerinde bir örnek olarak Abdülmecid döneminde İstanbul’da Fransa’nın Büyükelçisi olan M. J. Tuvanel’in gözlemleri gösterilebilir. O dönemde diğer Büyük devletler gibi Fransa da İstanbul’a en seçkin sefirlerini gönderirlerdi; çünkü reformların (Tanzimat) sonuçlarını izlemek Avrupa için çok önemliydi. Reformların başarıya ulaşması ünlü Şark Meselesi’ne bambaşka bir istikamet verebilirdi. İşte böyle bir ortamda görev yapan sefir Tuvanel’in Fransa Dışişleri Bakanlığı’na yazdığı gizli mektuplar ölümünden sonra yayımlanmıştı. Bunlardan birisi olan 9 Ağustos 1859 tarihli İstanbul yolunda uğradığı Atina’dan yazdığı mektubunda, kendisine Paris’te verilen Yunan Kralına Türkiye ile yeni bir harp vesilesi aramaması telkininde bulunması görevini yerine getirmekte başarılı olamadığını belirtmişti. Buna sebep olarak Tuvanel, Yunanistan’daki inanılması zor şartlanmışlığı gösteriyor ve kralından çobanına kadar herkesin Türkiye aleyhine olarak toprak kazanmayı düşündüğüne değiniyordu:

“Bu arzunun hududu da yoktur. Öyle ki ilk gaye olarak Selanik’ten bahsedilirken şimdi İzmir ve muntikasını istiyorlar. ... Her Yunanlıya bu fikir,

²⁴ Akdes Nimet Kurat, *Rusya Tarihi*, Ankara 1993³, s. 324-325.

²⁵ Harry J. Psomiades, *The Eastern Question The Last Phase*, Thessaloniki 1968, s. 18-19.

SAVAŞ AÇIKKAYA

beşikten mezara kadar telkin ediliyor... Yunan milletinde Osmanlılara karşı olan bu derin kini, Moskova'da vazife gördüğüm zamanlar Ruslarda dahi müşahede etmedim. Kanaatim olur ki, Yunanlılar Türklere karşı hiçbir zaman ve her türlü ahval ve şerait içinde dostluk göstermeyeceklerdir.”²⁶

Tuvenel'in ifade ettiği beşikten mezara kadar her Yunanlıya telkin edilen fikir “Megali İdea” ismiyle maruftur. Türkçe tercümesi “Büyük Düşünce” olan bu Yunan ideali, ismiyle doğru orantılı bir cüretkârlık içerir. Yunanlıların yaşadığı Balkanları ve Doğu Akdeniz'i içine alan geniş bir coğrafya üzerinde ve elbette Doğu Roma İmparatorluğu'nun Doğu Karadeniz'e kadar uzanan Küçük Asya topraklarını da içeren Büyük Yunan Devleti'ni kurmak iddiasını taşır. Megali İdea İstanbul'u bile Türklerden geri almayı öngörür. Megali İdea'nın ideoloğunu İoannis Kolettis yapmıştı. Ocak 1844'de Milli Meclise seslenen başbakan Kolettis Megali İdea'yı şöyle formüle etti: “*Mevcut Yunan Krallığı Yunanistan demek değildir. Yunanistan'ın sadece bir bölümünü, hem de en küçük ve fakir bölümünü teşkil eder. Yunanlı da yalnızca bu Krallık'da yaşayan bir kişi değildir, fakat aynı zamanda Yanya'da, Serez'de, Edirne'de, Konstantinopol'da, İzmir'de, Trabzon'da, Girit'de, Sisam'da ve Yunan tarihi ve ırkıyla bağlantılı herhangi bir toprakta yaşayan kişidir. Helenizmin iki ana merkezi vardır. Bunlar Krallığın başkenti olan Atina şehri ve diğer şehir... bütün Yunanlıların hayali ve umudu olan şehir (Konstantinopol).*”²⁷ 1830 yılında Batı himayesinde ortaya çıkan Yunan Krallığı'nın taşıyamayacağı bir yük gibi görünse de tarih bize Yunanistan'ın şaşkıncı biçimde kuruluşundan itibaren durmaksızın Türkiye aleyhine olarak büyüdüğünü göstermektedir. Osmanlı Devleti'nin içine sürüklendiği her fırsatı maharetle değerlendirmeyi bilmiştir. Daha 1853-1856 Kırım Harbi sırasında Rusya'yla savaşıyan Osmanlı Devleti'ne karşı bir harekete girişmeye kalkışan Yunanistan'ın bu arkadan vurma girişimini şimdilik çıkarları Rusya'ya karşı Osmanlı Devleti ile örtüşen İngiltere ve Fransa'nın tutumu durdurmuştu. Yunan büyümesi 1864'de İngiltere'nin 1815'den beri kontrolü altında tuttuğu İyonya Adalarını Yunanistan'a bırakmasıyla başladı. Bu ilk toprak kazancının Osmanlı Devleti ile bir ilgisi olmasa da, Yunanistan adeta gerilmiş yaydaki ok gibi Türkiye

²⁶ Cemal Kutay, *Türkiye İstiklal ve Hürriyet Mücadeleleri Tarihi*, İstanbul t.y, VI, 3381.

²⁷ Elaine Thomopoulos, *The History of Greece*, California 2012, s. 81.

aleyhine bir harekete girişmenin fırsatını bekliyordu. 1860’lı yıllarda Yunan Krallığı ile Sırp Prenslığı arasında görüşmeler gerçekleşmiş, Yunan milliyetçi akımının uyguladığı güçlü baskıyla Kral Otto Türkiye’ye karşı girişilecek mücadelede Sırbistan’a bir ittifak anlaşması sunmaya karar vermişti. Yunan-Sırp yakınlaşması gelişmiş ve her iki taraf da çeşitli askerî yükümlülükler üstlenmişlerdi. Sırp tarafına göre daha geniş imkan sahibi Yunanistan’ın yükümlülükleri payına, düzenli ordudaki asker sayısını otuz bine çıkarmak, mümkün olduğunca büyük bir donanma gücü sağlamak ve Teselya, Epir, Makedonya ve Trakya sakinlerini ayaklanmaya teşvik ederek silahlandırmak düşüyordu. Yunan-Sırp ittifakının 1860 yılında Rusya’dan Grandük Konstantin’in Atina’ya yaptığı ziyaretten sonra gelişmesi tesadüf değildi. Konstantin, “*Türk İmparatorluğu’nun bir sonu olmalıdır, Rusya tek başına bu hedefe ulaşamamaktadır, Slavlar ve Grekler Türk boyunduruğunu silkeleyip Avrupa Türkiye’sini bölmelidir*” diyerek Şark Meselesi’nin çözümü konusunda Rus tutumunu ifade ediyordu²⁸. Ancak askerî ve diplomatik şartları uygunlaştıramadıklarından fiilî bir harekete girişemediler. Yunanistan için beklediği fırsat 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı’ndan sonra doğdu. Rusya karşısında yere serilmiş olan Osmanlı Devleti her taraftan çekiştirilmekteydi ve Düvel-i Muazzama, sabırla kendine düşen payı bekleyen Yunanistan’ı da ödüllendirmeyi ihmal etmedi. 1881’de bütünüyle Teselya bölgesi ve Epir’in bir bölümü Yunanistan’a bırakıldı. İyice iştahı kabaran Yunanistan Girit’te bir ayaklanma çıkararak ve ardından adaya kuvvet sevk ederek fiilen Osmanlı Devleti’ne karşı saldırgan bir tavır gösterince bu durum kaçınılmaz olarak iki ülke arasında savaşa yol açtı. 1897 yılında Dömeke’de Yunan ordusunu dağıtan Osmanlı Ordusuna Atina yolu açılmıştı; ancak Düvel-i Muazzama kendi elleriyle kurduğu Yunanistan’ı Osmanlı Devleti’nin insafına bırakacak değildi. Osmanlı Devleti savaşa neden olan taraf olmadığı ve üstelik kesin bir zafer kazandığı halde Girit meselesi Yunan tezleri lehine bir seyir takip etti. Araya giren Düvel-i Muazzama Girit’i abluka altında tutuyordu. Sonunda çözüm diye Bâbîâlî’nin önüne adayı yönetecek vali olarak Yunan veliahdı Yorgi’nin adı kondu. Osmanlı askerlerinin Girit’i abluka uygulayan koalisyonun baskısıyla

²⁸ Petar Milosavljevic, *The Serbian-Greek Convention of 1861*, Greek-Serbian Cooperation 1830-1908 Symposium Collection of Reports, Belgrade 1982, s. 86-87, 92.

SAVAŞ AÇIKKAYA

terk etmesi üzerine fiilen ada elden çıkmış oldu²⁹. Hukuken de elden çıkması için ise Balkan Savaşı sonunda imzalanan Londra Antlaşması'nı beklemek gerekecekti. Böylece Osmanlı Devleti savaş kazanarak toprak kaybeden bir devlet olarak tarihe geçti.

Yunanistan, Balkan Harbi'nde kendisini 1860'lardan beri peşinde olduğu Osmanlı Devleti'ne karşı bir Balkan ittifakının içinde buldu. Bir zamanlar her biri ancak birer eyaleti olabilecek dört küçük Balkan devletinin orduları karşısında tutunamayan Osmanlı ordusu Avrupa Türkiye'sini koruyamadı ve Türkiye, en az Anadolu kadar yurt edinilmiş olan Balkanlardan tasfiye oldu. Balkan Harbi sonucunda Yunanistan, Makedonya'nın büyük bir kısmını, neredeyse bütün Ege adalarını ve önceden fiilen ele geçirdiği Girit'i resmen de elde ederek gerek nüfus gerekse toprak yönüyle neredeyse iki kat büyümüştü. Ancak Yunanistan doymak bilmez bir iştahla Türkiye'nin kapısını bir kez daha Birinci Dünya Savaşı sonrasında çalacaktı. Mütareke şartları içinde galip büyük devletlerin onayıyla Anadolu macerasına girişen Yunanistan, nihayet 1922'de durdurulabiliyor ve Anadolu ve Doğu Trakya'dan püskürtülüyordu.

Şark Meselesi Lozan Antlaşmasıyla sona erdi³⁰. Böylelikle Avrupa nihayet “öteki” olan Türklerden kurtulmuş oldu. 1912 basımı “*La Question d'Orient*”, yani “Şark Meselesi” adlı kitabıyla Academie Française tarafından ödüllendirilen ünlü Fransız yazar Edouard Driault, Birinci Dünya Savaşı'nı ve Türkiye'nin işgalini beş-on yıl öncesinden görür gibi “...*Türkler, ister tekrar Hıristiyanların hücum ve istilalarına karşı zebun kalmak, ister kendiliklerinden Avrupa Medeniyetine dalmak suretiyle olsun; elhasıl her ne suretle olursa olsun mahkum-u zeval gibi görünüyorlar*”³¹ yorumuyla Şark Meselesi'nin akıbetini kendince tayin ediyordu. 11 Ocak 1917'de Amerikan Başkanı Wilson'a hitaben yazılan ortak notada müttefik hükümetlerin savaş hedefleri arasında “*Batı medeniyetine radikal derecede yabancı olduğunu kanıtlamış Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa'dan kovulması*”³²ni da sayması Türklere karşı karalamanın daha iyisi gösterilemeyecek bir formülasyonudur³². Osmanlı Devleti'nin aslî kurucu unsuru olan Türklerin yoğunlukla meskûn oldukları

²⁹ Armaoğlu, a.g.e., s. 563.

³⁰ M. S. Anderson, *The Eastern Question*, Wiltshire 1972, s. 388.

³¹ Diriyol, a.g.e., s. 509.

³² Arnold J. Toynbee, *The Western Question in Greece and Turkey*, London 1922, s. 327-328.

Anadolu’da kendi millî devletlerini kurmasıyla ve bu yeni Türk siyâsî varlığının Osmanlı mirası üzerindeki haklarından vazgeçmek zorunda kalması /bırakılmasıyla Şark Meselesi kapandı. Çalışmamız bu sona erişte Yunanistan’ın rolünün müstesna bir yeri olduğunu kanıtlamaktadır.

Sonuç

Osmanlı Devleti’nden kopan ilk bağımsız devlet olarak Yunanistan varlığını tartışmasız biçimde İngiltere-Fransa-Rusya koalisyonuna borçludur. O kadar ki kurulan Yunan Krallığı’nın başına bir Yunan geçememişti, koalisyonun üzerinde uzlaştığı bir isim olarak Bavyera Prensi Otto, Yunanistan’ın başına kral olarak ithal edilmişti. Dolayısıyla Yunanistan’ın bağımsızlığı yalnız Osmanlı Devleti’ne karşı bir bağımsızlıktı. Osmanlı Devleti’nden bağımsızlaşmasını sağlayan güçlere karşı ise tam anlamıyla bağımlıydı. Yunanistan öteden beri bu özelliğini koruyacak, Türkiye’de literatüre giren deyişle “Batı’nın şımarık çocuğu” olacak ve aslan terbiyecisinin elindeki kamçı misali daima Türkiye’yi hizaya getirme konusunda gerektiğinde başvurulacak bir araç işlevi görecekti.

Yunanistan’ın daimi bir sorun kaynağı olarak yanı başında ortaya çıkışında Osmanlı Devleti’nin yaşamsal hataları olmuştu. Kolaycı bir yaklaşımla sorumluluk tamamen kendisini bölmeye kastetmiş dış güçlere yüklenemez. Osmanlı Devleti kendisine atfedilen geleneksel hoşgörüsünün kurbanı olmadı. Hoşgörü güçlü ve egemen olan tarafın tavrıdır. Oysa XIX. yüzyılın birinci çeyreğindeki Osmanlı Devleti ne güçlü ne de egemendi. Söz konusu olan bir ‘yönetemezlik’ (misrule) haliydi. Zaaf derecesinde bir kontrolsüzlük özellikle kırsalda, dağlık kesimde ve adalarda bir rutine dönüşmüştü. Devlet merkezîleşmemenin sancılarını yaşıyordu. Tepedelenli Ali Paşa olayı buna iyi bir örnektir ve Yunan ayaklanmasının henüz yaygınlık kazanmadan, Mora’da Türkler etnik/dinsel temizliğe uğramadan bastırılabilmesini engellemiştir. Denizcilik gelenekleri sayesinde yabancı limanları dolaşıp ticaret yapan Yunanlılar zenginleşip güçlenirken, bu ekonomik gelişmeye koşut bir siyasal uyanış/beklenti doğacağı devletçe öngörülemedi. Zaten hiçbir siyasal gelişmeyi onu mümkün kılan ekonomik altyapısından bağımsız açıklamak doğru olmaz. Ayrıca özellikle devletin denizcilik

SAVAŞ AÇIKKAYA

konusunda yetersiz deniz gücü, maharetli Yunan denizcileri karşısında aciz kaldı ve devleti Mısır'daki valisinden gelecek donanma yardımına muhtaç bıraktı. Kara savaşlarında Yunanlılar, Tuna boyu ayaklanmalarında yaptıkları hatayı tekrarlamayarak Mora'da Osmanlı Ordusu önüne derli toplu bir kuvvetle çıkmadılar. Dağlara çekilerek modern tarihteki ilk başarılı çete savaşlarından birini verdiler ve meydana çıkıp bir anda dağıtılıp gitmekten sakınabildiler.

Osmanlı Devleti yukarıda anılan bütün zayıflıklarına rağmen, eğer dış müdahale olmasaydı Yunan ayaklanmasına boyun eğmezdi. Ama söz konusu olan Osmanlı Devleti olunca Batılı Büyük Güçler ve Rusya için ahde vefa veya imza konulan anlaşmalara uyma gibi bir bağlayıcılık yoktu. Özellikle Rusya, geleneksel monarşileri Fransız İhtilali'nin yaydığı liberal ve milliyetçi akımlardan korumak için oluşturulmuş ittifakın bir üyesi olduğu halde, tam da çok uluslu imparatorlukları tehdit eder türden bir hareket olarak kötü örnek oluşturacak Yunan ayaklanmasını destekledi. İngiltere'nin ve Fransa'nın Rusya ile aynı safa geçmesi biraz da sorunun çözümünün Rusya'nın inisiyatifine bırakılmaması isteğiyle olmuştu. Yunan ayaklanmasının bu seyri ile Şark Meselesi yeni bir aşamaya girdi. Artık Osmanlı Devleti yalnızca savaşlarda toprak kaybına uğrayıp gerilemiyor, aynı zamanda -dış destekle de olsa- içten parçalanmaya başlıyordu. Önce içerde bir ayaklanma çıkıyor, sonrasında devlet ayaklanmayı bastırmaya yönelince Türklerin Hıristiyanlara zulmettiği iddiasıyla Büyük Devletlerin kamuoyu ayağa kalkıyor, nihayet araya girmelerle konu uluslararası bir boyuta taşınıyor ve -askerî seçenek de dahil olmakla- türlü baskı yöntemleriyle Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünün bozulması rutin bir prosedüre dönüşüyordu.

Yunanistan'dan bakarsak Türkiye ile ilişkileri, mercek altına aldığımız yaklaşık yüzyıllık dönem itibarıyla tam bir başarı öyküsüdür. Megali İdea tamamen hedefine ulaşmış sayılamasa da Yunanistan tarafından önemli ölçüde hayata geçirildi. Türkiye'den bakınca görünen geçmiş manzarası ise iç karartıcı ve ibretliktir. Batı'nın Şark Meselesi büyük ölçüde hedefine ulaşmış olarak kapandı. Osmanlı Devleti'nin kurucu unsuru olan Türkler Avrupa'dan kovulmuş, Türk siyasi varlığı da Türklerin nüfus çoğunluğuna sahip olduğu Küçük Asya'ya çekilmişti. Megali İdea, Osmanlı Devleti'nin parçalanıp çökertilmesi tarihinde Şark Meselesi'nin küçük kardeşliğini yaptı, ona yoldaş

TÜRKİYE’NİN GARB MESELESİ – YUNAN GAİLESİ

oldu. Gerçekten de Yunanistan, Türkiye’nin Batı’yla imtihanının çok özel bir dosyasını oluşturdu.

Türkiye tarafının nesnesini kendisinin oluşturduğu bu problematiği, ‘ötekileştirilmişliği’, bir başkasının sorunu olmayı örtük olarak (zımnen) kabulleniş manası taşıyan “Şark Meselesi” olarak değil, varlığına kasteden bir tehdidin geldiği yönü işaretle “Garp Meselesi” kavramı çerçevesinde değerlendirmesinde yarar vardır. Ancak böyle bir kavramı düşünce dünyamıza mal edip yaygın olarak dolaşıma sokmak, Türkiye’nin özellikle Osmanlı sonrası dönemde yüzünü döndüğü yönün -ne pahasına olursa olsun- Batı olması ve Batıyla entegrasyonun bir devlet tercihi olması nedeniyle şimdilik uzak bir ihtimal olarak görünüyor. “Eski defterlerin açılması” olarak değerlendirilip olumsuz bir anlam yüklenmesine açık kapı bırakan “Garp Meselesi” kavramı aslında asla barış dilini egemen kılmaya bir köstek oluşturmaz. Eski düşmanların ilelebet düşman olarak kalmalarına ve kan davası gütmelerine tarihten devşirilmiş ideolojik destek sağlamak da bağışlanır bir tutum olamaz ve bu çalışma asla böyle bir amaç gütmüyor. Denemesini yaptığımız, Batı’dan ithal kavramlarla düşünmeye alışık Türkiye’nin kendi kavram haritasını geliştirmesine mütevazı bir katkıda bulunmaktadır.

Abstract

WESTERN QUESTION OF TURKEY - THE GREEK TROUBLE

The Greeks lived nearly four centuries under Ottoman rule. When reviewed from a modern nation-state's point of view that is organized around the ideology of nationalism, it is understandable that it categorically neglects this fact. However, their evolution towards a modern nation is closely connected with the gains they had during the Ottoman era. Weak control mechanisms of Turkish rule as well as the growing prosperity of the Greek community rendered Greek independence inevitable. The Greeks, when compared with the subjects of the multinational empires contemporary with Ottoman State, followed a much more free line of development. Leaving aside the conjunctural details, Greek political demands, called as Megali Idea, and their compliance with the Eastern policy of the Great Powers (formulated as The Eastern Question), hastened the exemplary end of the Ottoman State.

Keywords: Eastern Question, Megali Idea, Greek Rebellion, Battle of Navarino, Collapse of Ottoman State, Greek Expansion, War of Independence.